

Droogmakerijen

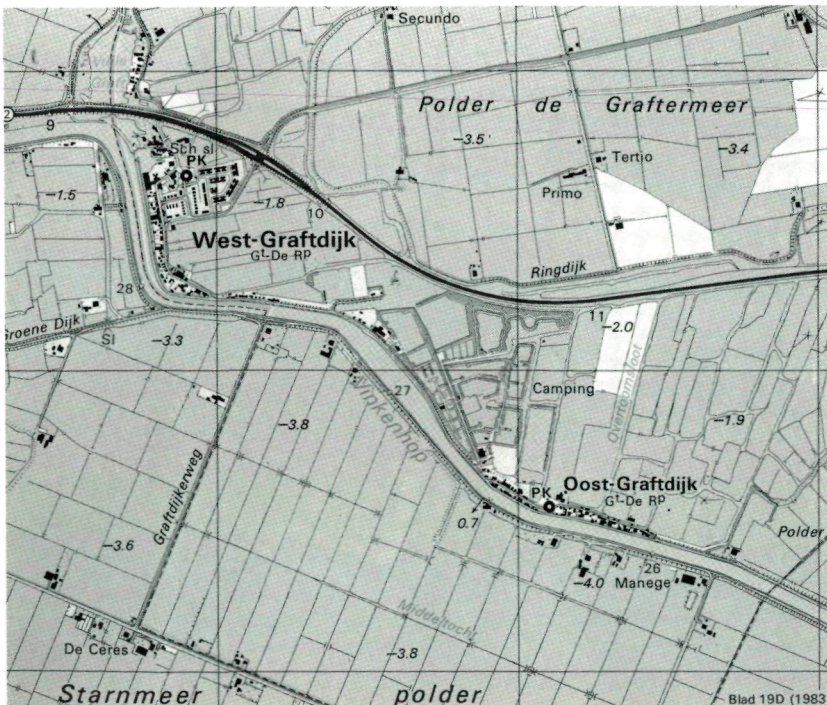
A. J. Thurkow

Er zijn vóór 1900 twee perioden te onderkennen waarin relatief veel meren en plassen werden drooggemaakt, te weten de eerste helft van de 17e en vervolgens de 19e eeuw. Het kaartfragment is van een deel van noordelijk Noord-Holland. Er worden twee droogmakerijen gedeeltelijk op afgebeeld. De Starnmeerpolder is aangelegd van 1632 tot 1643 en was de laatste van de projecten van enige omvang in de 17e eeuw (oppervlakte circa 575 hectare). De droogmaking van het Graftermeer vond plaats tussen 1845 en 1847. Deze polder was een betrekkelijk kleine onderneming met een oppervlakte van ongeveer 190 hectare.

In beide polders zijn op het punt van de bemalingstechniek bij de aanleg vernieuwingen ingevoerd. De Starnmeerpolder werd voor de

eerste maal in Nederland voorzien van twee kapitale vijzelmolens, zij het in combinatie met twee vertrouwde schepadmolens. In de Graftermeerpolder kreeg een stoomgemaal voor het eerst het alleenvertoningsrecht bij een droogmaking.

Zowel het Starnmeer als het Graftermeer waren min of meer natuurlijke wateren. De oorspronkelijk aanwezige dikke veenlaag was hier door erosie op den duur verdwenen, al is het denkbaar dat de mens dit proces door turfsterkerij aan de oevers heeft bevorderd. De kaart laat de diepe ligging van deze voormalige meren temidden van het omringende veengebied, dat ook al ruimschoots onder zeeniveau ligt, goed zien. Het noordoostelijk deel van de Starnmeerpolder is het diepst gelegen. De bemalingsinstallaties zijn daarom tot op de huidige dag in die hoek van de polder opgesteld.

Droogmakerijen (veenlandschap/zeekleilandschap) — alleen Polder de Graftermeer en Starnmeerpolder — met regelmatige blokvormige percelering en verspreide boerderijen.

De Graftermeerpolder is in het westen het diepst en daar kan dan ook het gemaal worden aangetroffen. De bodem van beide meren bestaat uit oude zeeklei. De bovenlaag daarvan is echter vermengd met humeuze grond en veenresten en wordt gekwalificeerd als slappe modderklei. Deze gronden zijn enerzijds moeilijk te ontwateren en anderzijds in tijden van droogte moeilijk te bevochtigen. Hier en daar hebben zich in de ondergrond laagjes katteklei gevormd, die zeer ongunstige eigenschappen hebben. Het is daarom geen wonder dat de bodemkundigen in de moderne tijd concludeerden dat de bodem in deze polders weinig tot niet geschikt is voor bouwland en slechts matig geschikt voor grasland. De particuliere droogmakers van de onderhavige meren waren hiervan toentertijd natuurlijk niet op de hoogte en hebben deze ondernemingen geëntameerd vanuit de verwachting dat hun investeringen een goed rendement zouden afwerpen.

De aanleg van de Starnmeerpolder is niet winstgevend geweest, zoals bijna alle droogmakerijen uit die tijd (met uitzondering van de Beemster en de Purmer). In de eerste plaats zijn er bij de droogmaking zelf zeer grote kostenverhogende en vertraging veroorzakende aanloopproblemen geweest. De oorzaak hiervan waren o.a. allerlei waterstaatkundige eisen van de stad Alkmaar en van het hoogheemraadschap van de Uitwaterende Sluizen van Kennemerland en West-Friesland. De aanleg werd een slijtageslag tussen verschillende belangengroepen. Het gevolg was dat de initiatiefneemster, de vroedschap van De Rijp, zich na een aantal jaren financieel uitgeput moest terugtrekken. Een aantal Noordhollandse steden en hun burgemeesters, alsmede een aantal kapitalisten uit o.a. Amsterdam en Den Haag hebben daarna de failliete boedel overgenomen en het project voltooid. De droogmakingskosten waren echter opgelopen tot een bedrag van circa f 1300,- per ha; bijna twee maal zoveel als die van de Schermer.

Ook de droogmaking van het Graftermeer verliep financieel catastrofaal. Na 1847 bleek dat de droogmakerij jaarlijks meer onder water dan droog stond. Het ingezette stoomgemaal bleek nog ernstige onvolkomenheden te hebben en moest al spoedig door twee windmolens, die qua capaciteit niet op elkaar afgestemd waren, worden vervangen. Behalve deze technische problemen was bovendien een verkeerde beslissing genomen over de wijze van waterlozing. Het water werd namelijk uitgeslagen op het Noordhollands kanaal, waarvan de waterspiegel circa 1 meter hoger was dan die van de omringende boezemsloten van de Eilandspolder. Gevolg was het faillissement van de bedijkerscombinatie, waarna de polder publiekelijk werd verkocht en het kapitaalverlies op circa f 850,- per ha kwam.

De verkaveling was in beide polders uit het oogpunt van de behoeften van de waterbeheersing en de landbouw niet ondoelmatig. De 64 regelmatige blokgewijze eigendomskavels in de Starnmeer waren elk circa 9 ha groot. Dit oorspronkelijke verkavelingspatroon is in deze polder nog vrijwel geheel bewaard gebleven. De verkaveling van de Graftermeerpolder werd pas een tiental jaren na de droogmaking voltooid. Voor die tijd was de wil om het gebied te ontginnen niet overtuigend geweest. Ook deze verkaveling is goed herkenbaar gebleven, al heeft hier en daar enige schaalvergroting plaatsgevonden.

Het agrarisch grondgebruik leidde in de Starnmeerpolder tot teleurstellende resultaten. Er was voortdurend wateroverlast, onder andere door lekkende dijken, zodat het aantal molens moest worden vergroot. De rentelasten waren zo gestegen dat meer dan de helft van de door de landbouwers opgebrachte pachten aan polderomslag moest worden besteed. Daarnaast viel de kwaliteit van de bodem bitter tegen, *sijnde van soo slechte gronden als sich noit in eenige bedijckingen hebben opgedaen* (1660). De polder was *niet bequaam tot schapen nog tot zaayen, maar alleen tot rundvee* (1768). Het is geen wonder dat

de hoge heren uit Amsterdam, Hoorn, Purmerend, etc. zich vrijwel allen *van onze ongelukkige meer hebben ontdaan* (1768).

Natuurlijk is de bemaling sindsdien sterk verbeterd en daarmee de produktiviteit van het land. In 1873 werd een stoomgemaal gesticht en in 1922 een elektrisch gemaal, als vervanging van de windmolens. Nog steeds echter is het grootste deel van de polder als grasland in gebruik, al zijn er ook enkele percelen akkerland.

De Graftermeerpolder werd gedurende de eerste tien jaar van zijn bestaan zeer extensief als hooiland gebruikt en verpacht aan omwo-

nende boeren. Pas toen maatregelen tot verbetering van de waterbeheersing werden getroffen, kon dit landbouwgebied zich consolideren en werd een vijftal boerderijen gebouwd. Voor de windmolens kwam in 1876 weer een stoomgemaal en in 1921 een elektrisch gemaal in de plaats. Thans wordt deze polder geheel als grasland gebruikt.

Het bewoningspatroon met verspreide boerderijen komt vooral in de Graftermeer goed tot uiting. In de Starnmeer liggen de boerderijen meer geconcentreerd langs enkele landschappelijke lijnen, te weten de Middeweg en de ringdijk.

De polder de Graftermeer met een 19e-eeuwse boerderij. Rechts onder de ringdijk (foto Albert Thurkow).